

Türk Tıp Dizini'nde Yer Alan Dergilerde Dergi Özellikleri Yönünden Bazı Yapısal Gelişmeler

Aytaç YILDIZELİ* ve H. Işın DENER**

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Türk Tıp Dizini'ne, dizinin oluşturulduğu yıldan bu yana, katılan bilimsel dergilerin bazı ortak özelliklerini ve bu özelliklerin fiziksel açıdan olası değişim eğilimlerini ortaya koymaktır.

Konu kapsamının daha iyi anlaşılması bakımından, önce Türk Tıp Dizini'nin kuruluş ve yürütülme amaçları, yapısı ve gelişimi hakkında bazı önbilgilere kısaca değinmekte yarar vardır. Ayrıca, değerlendirilen dergilerin söz konusu dizine alınabilmeleri, onların zaten belli seçim kriterlerini yerine getirmiş olduklarının bir göstergesidir ve dolayısıyla önce, bunlara topluca işaret edilmesi de gerekir..

Öte yandan aynı ölçütler, izlenecek diğer dergi özelliklerinin birer koşullayıcısı olarak da ortaya çıkabilirler. Türk Tıp Dizini'ne girebilme koşullarını yerine getirmiş olan dergilerin böylece zorunlu olarak benzeşmeleri, bu benzemelerin birer kıstas olarak ele alınması halinde, onların diğer bazı nesnel özelliklerinin biri birlerine göre benzemelerini veya farklılaşmalarını da, birtakım bakış açıları yönünden izlenmeye değer kılmaktadır. Bu bakımdan yaptığımız incelemenin nedeni, Türk Tıp Dizini'ne girme koşullarını zaten yerine getirmiş bulunan dergilerin, ortak benzerliklerine karşın, diğer bazı fiziksel özelliklerinde ilginç olduğu düşünülebilecek eğilimler gösterdiklerinin gözlenmiş bulunmasıdır..

Dolayısıyla, çalışmaya özgü bazı ampirik gözlemlerin değerlendirilmesinden önce, Türk Tıp Dizini'nin kısa bir tanıtımını yapmak ve dergiler açısından, bu dizinde yer almak için Türk Tıp

*Uzman kütüphaneci; TÜBİTAK-ULAKBİM 06539 Bilkent-Ankara (aytac@ulakbim.gov.tr).

*

*Prof.Dr.; Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 06530 Yüzüncü Yıl-Balgat-Ankara (dener@cankaya.edu.tr)

Dizini Kurulu'nca saptanmış bulunan koşulları ortaya koymak uygun düşecektir.

Türk Tıp Dizini'nin Oluşumu ve İçeriği

Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimleri alanında Türkiye'deki büyük gelişimin oluşturduğu ve hızla artan bilgi edinme talebinin bir yanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Bu talep, birbirlerine karşılıklı olarak bağımlılık gösteren belli başlı şu iki etmenin ortak bir bileşkesi olarak algılanabilir.

İlk etmen, ülkemizde tıp alanındaki bilimsel yazılarda görülen büyük artış ve buna bağlı olarak dergi sayılarındaki yükseliş ile, tıp dergiciliğinde yavaş yavaş uzmanlaşmaya gidilmesidir. Diğer etmen ise, elektronik devrimin internet kullanımını yaygınlaştırması, ağlar aracılığı ile yabancı veri tabanlarına güncel erişimin kolaylaşması gibi unsurları içermektedir.

Türkiye'de gelişmeye başlayan böyle bir durum karşısında, ilgili devlet kurumu olan TÜBİTAK'a bazı özel görevler düşmüştür. Türkiye'de tıp alanında üretilen bilginin bir veri tabanında toplanması, onların uluslararası standartlar çerçevesinde düzenlenmesi ve ağlar aracılığıyla gereksinim duyanlara hızlı, verimli ve en aza indirgenmiş bir maliyetle sunulması gerekiyordu. Bu bağlamda, bilimsel bilginin paylaşımını ülke boyutunda etkinleştirmek, dünya bilgi sektöründe Türkiye'yi, nüfusunun, oluşturulan katma değerinin ve eğitim düzeyinin gereksindirdiği yere ulaştırmak gibi makroekonomik planlama hedeflerine de hizmet edilmiş olunacaktı.

Söz konusu çerçevedeki çalışmalara, 1974 gibi elektronik bilgi iletiminin pek gelişmiş sayılamayacağı bir tarihte başlanılmış olduğuna dikkati çekmek gerekir. Bu tarihte TÜBİTAK'ın TÜRDOK Müdürlüğü, Türkçe ve İngilizce olarak, Türkiye'de yayımlanan bilimsel yayınların duyurulmasına yönelik bir Aylık Duyuru Bülteni çıkartmaya başlamıştır. Bundan sonra TÜBİTAK, 1980'den itibaren uygulanan "otomasyona geçme" projesi ile bilimsel veri tabanlarının geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bu çerçevede ilk veri tabanı geliştirme çalışmasının, TÜBİTAK Yer, Deniz, Atmosfer Bilimleri Çalışma ve Araştırma Grubu'nun hazırladığı, "Ulusal Çevre Bilimi Bibliyografik Veri Tabanı" olduğunu vurgulamak gerekir. Başarılı ve öncü çalışma, TÜRDOK Müdürlüğü bünyesinde 5 ayrı veri tabanı çalışmasının başlatılmasını sağlamıştır; ki bunlardan birisi de Tıp Veri Tabanı'dır.

TÜBİTAK Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu Yürütme Komitesi, 1994 Kasım'ında, Türkiye'de yayınlanan tıp dergilerini içeren bir tıp indeksinin oluşturulması yönünde karar almıştır. Bu karar uyarınca bir

eylem planı hazırlanmış ve planlanan bu faaliyet, Aralık 1994'te TÜBİTAK Enformasyon Müdürlüğü'nün Grup ile ortaklaşa olarak yürüttüğü bir çalışmaya dönüştürülmüştür. Bu çalışma sonucunda elde edilecek ürünün de, Ulusal Tıp Veri Tabanı yerine "Türk Tıp Dizini" olarak adlandırılmasına karar verilmiştir.

Türk Tıp Dizini'nin geliştirilebilmesi için, hem TÜBİTAK Enformasyon Müdürlüğü, hem de Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu uzmanlarından oluşan 7 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, dergi seçim kriterlerini hazırlama, bu kriterleri güncelleme ve dizine girecek dergileri seçme görevlerini üstlenmişti. Buna karşın, TÜBİTAK Enformasyon Müdürlüğü ise, dizine giren dergilerin bibliyografik bilgilerinin işlenmesini, indekslenmesini, editörlük hizmetlerini ve "web" ortamına aktarımını üstlenmişti.

2001'de, Türk Tıp Dizini çalışmaları tümüyle TÜBİTAK-ULAKBİM'e devredilmiştir. İlgili komisyonun adı önce "Türk Tıp Dizini'ni Oluşturma Kurulu", 2003'de ise, "Türk Tıp Dizini Kurulu" olmuştur.

Şimdiki Durum

Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimleri (Tıp, Eczacılık, Diş Hekimliği ve Hemşirelik) alanlarında Türkiye'de yayımlanan seçilmiş dergilerdeki Türkçe ve diğer dillerdeki makalelerin künyelerini içermektedir.

Türkiye'de, değinilen Sağlık Bilimleri alanlarında yayımlanan 200'e yakın dergi vardır. Dizin'de yer alacak dergiler, Türk Tıp Dizini Kurulu'nca her yıl güncellenen "Tıp Dergileri Değerlendirme Kriterleri" çerçevesinde yine aynı kurul tarafından yıllık olarak seçilmektedir.

Zaman içerisinde ufak değişikliklere uğraya uğraya bugünkü haline gelen dizine kabul edilme ölçütleri, son şekliyle aşağıda verilmiştir:

- 1) Dergiler yıl içinde düzenli aralıklarla yayımlanmalı; bir derginin her sayısı, yayımlanması gereken tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde TÜBİTAK-ULAKBİM Türk Tıp Dizini Kurulu'na ulaştırılmalıdır.
- 2) Dergiler bir yılda en az üç sayı basılmalı ve yıllık olarak içerdği toplam araştırma makalesi sayısı 15'den az olmamalıdır. Dergiler, birleşik sayı halinde yayımlanmamalıdır.
- 3) Dergilerin her sayısında araştırma makaleleri, (inceleme döneminde göz önüne alınan derleme, araştırma, olgu sunumu ve çeviri türlerindeki bütün makaleleri içeren) aynı dergi sayısındaki toplam makale sayısının en az yüzde ellisini oluşturmalıdır.

- 4) Dergilerde danışman-hakem sistemi bulunmalıdır. Hakem sayısı, her makale için en az iki olmalıdır. Hakem değerlendirme raporları, Türk Tıp Dizini Kurulu'nun incelemesine olanak verebilecek şekilde dergi yönetimi tarafından beş yıl süreyle saklanmadığı takdirde, dergi dizinden çıkarılabilir.
- 5) Makaleler, İngilizce öz ve başlık içermelidir.
- 6) Makalelerde Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler bulunmalıdır.
- 7) Dergiler, her yayın yılı sonunda kendi yıllık konu ve yazar dizinlerini yayınlamalıdır. Sadece elektronik olarak yayınlanan dergilerde bu koşul aranmaz; ancak bu dergilerde de arama motoru bulunmalıdır.
- 8) Dergi için Kültür Bakanlığı'ndan ISSN (Uluslararası Standard Süreli Yayın Numarası) alınmalıdır. ISSN derginin dış kapak sağ üst köşesinde ve iç kapakta yer almalıdır.
- 9) Dergilerde, geçerli e-posta adresleri bulunmalıdır.
- 10) Ayrıca, Kurul kararı ile yayın etiğine uymadığı tespit edilen dergiler varsa, bunlar dizine alınmaz.

Böylece özetlenebilecek Türk Tıp Dizini'ne kabul edilme kriterleri (bir "sürekli envanter" metoduyla "girdi-çıkı" işlemleri yapılarak) yıllık değerlendirmeler sonucunda dizine yeni dergiler alınmasını ve dizinden, bu koşulları artık yerine getiremeyen dergilerle, kapanmış veya başka dergi ile birleştirilmiş olan dergilerin çıkartılmasını sağlayan bir süreç oluşturmuştur. Bu süreç, doğal olarak dizindeki dergi sayısının, her yıl, bir öncekinden bir miktar farklı olmasını gerekli kılıyordu. Sonuçta, dizine giren dergi sayısı 1995'te 45 iken, giren dergi sayısının çıkan dergi sayısından genelde daha fazla oluşu nedeniyle, bu sayı 2002'de 92'ye ulaşmıştır..

İnceleme Yaklaşımı

İzlenen Gelişim Hakkında

Türk Tıp Dizini oluşturulduktan sonra, dizine giren dergilerin, içeriklerinden fiziksel yapılarına kadar büyük değişimler geçirdikleri saptanmıştır. Gözlenen 10 yıllık sürede Türkiye'de çıkartılan diğer bilimsel dergilerde de genel bir gelişme izlenmektedir. Ancak, Türk Tıp Dizini'ne giren dergilerde, söz konusu genel gelişmenin düzeyini çok aşan bir gelişme mevcuttur. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Türk Tıp Dizini Kurulu, dizinde bulunan dergilerin yönetimlerine, sağlanması istenen ölçütler vasıtasıyla bir "kalite standardını sabit tutma" kaygısı da getirmiştir.

Türk Tıp Dizini'ne giren dergilerde önceden belirlenmiş birtakım kıstasların uygulanması ile meydana gelen değişim ve gelişmeleri, bu değişimlerin niteliksel gösterge ölçümlerinin “bulunma veya bulunmama” sıklıklarını saymak suretiyle, en azından 1993 – 2003 dönemi için saptamak mümkündür. Böylece, dizin oluşturma çalışmaları esnasında gözlenen değişimlere yönelik olarak dergilerdeki (çoğunlukla fiziksel) değişimlerle ilgili ampirik “sayma” ya da “doğrulama veya yadsıma” bulguları sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmada söz konusu sayım, ULAKBİM'deki dergi sayılarından gerçekleştirilmiştir. Ancak bunun ötesinde, sayımın gerçekleştirildiği her dergiye ait sadece “evet” veya “hayır” seçenekleriyle belirlenmesi mümkün olmayan bazı bilgiler de kaydedilmiştir.

İncelemenin Temel Kapsamı

Aşağıda yer alan sorgulamalara, inceleme yılları boyunca cevap verebilecek saptamaların elde edilmesine çalışılmıştır:

- 1) Derginin Türkçe, İngilizce ve kısaltma adının olması veya olmaması.
- 2) Türk Tıp Dizini'ne kabul edilme kriteri olan ISSN'nin, “hem iç ve hem de dış kapakta yayınlanması” olgusunun, önceki yıllardaki durumu.
- 3) Yıl, cilt ve sayı bilgisinin olması ve onların hem iç, hem de dış kapakta belirtilmesi.
- 4) Dergide, araştırma makalelerinin dışında, derleme, olgu sunumu ve çeviri yazı türlerinden hangilerinin bulunduğu.
- 5) Dergi Yayın Kurulu'nun düzenleniş şekli ve Yayın Kurulu bilgilerinin Türkçe ve/veya İngilizce olarak belirtilip belirtilmediği.
- 6) Dergi yayın aralığının belirgin olarak ayrıca yazılıp yazılmadığı.
- 7) Derginin yazışma bilgilerinden e-posta, adres, telefon ve fakstan hangilerinin bulunduğu.
- 8) Dergide reklam bulunup bulunmadığı.

Böylece belirtilen “bulunup bulunmama” seçenekleri dışında, dergi sayılarından yıl bazında toplanan diğer değişim bilgileri de, aşağıda belirtildiği gibi özetlenebilir:

- 9) Dergide belirtilen hakemlerin yıllara göre ortalama sayısı.
- 10) Makale değerlendirme açısından (örneğin editörlük, danışma kurulu, yayın kurulu gibi) dergi organlarının hangilerinin ne gibi görev ve sorumluluklar taşıdığı.

- 11) Varsa, (yani söz konusu olan dergi “genel tıp dergisi” türünde değilse) dergi konusunun bilim dalı.
- 12) Dergiyi yayımlayan kurum veya kuruluşun (örneğin üniversite mi, vakıf mı, dernek mi vb. olduğu biçiminde) türü.
- 13) Derginin basım yeri.
- 14) Derginin basıldığı matbaa ve (varsa) yayınevi.

Bu soruların cevaplarından elde edilen sayım sonuçları, aşağıda belirtilen genellemelerin yapılabilmesine neden olmuştur!

Söz konusu genellemelerden bahsederken, elde edilen sonuçlar, aynı zamanda bazı önemli olabilecek konuların üzerinde durulmasına ve yer yer birtakım sorun çözümlerinin akla gelmesine neden olmaktadır. Bu görüşlerin ve gerektiğinde yarattıkları önerilerin sonuçlarla bir arada verilmesi, daha anlamlı bulunmuştur. Durum böyle olunca, yapılan sayımda izlenmesi planlanmamış olan, fakat sürekli olarak göze çarpan bazı dergi ortak özellikleri ve onların değişimleri de beraberce vurgulanmıştır.

Gözlem Bulguları ve Bazı Yorumlar

Böylece bulgular, diğer gözlemler ve ortaya koydukları veya anımsattıkları yorumlar ve ek bilgiler, genellemeler ve bazı düşünceler, bir bütün halinde şu şekilde sıralanabilir:

- 1) **ISSN**, tıp dizininde yer almanın zorunlu bir koşuludur. Ancak, çoğunlukla dış kapakta verilen bu numaranın iç kapakta da verilmesinde yarar vardır. Özellikle ülkemizde dergi ciltleme geleneği, ciltçilerce kapakların atılması biçiminde gerçekleştirildiğinden önemli bir erişim kaynağı kaybolmakta ve dolayısıyla bu basit yaptırım önem kazanmaktadır. Bu konuda zaman içerisinde büyük ilerleme kaydedilmiştir.

Aynı bağlamda, bir genel gözlemin sonucu olarak şunu da belirtmekte fayda vardır! Komisyon ilkelerinde ISSN'nin alınması koşulunun bulunması, tüm tıp dergileri açısından başarılı olmuş ve bu başarı, ISSN'nin yaygınlaşmasına oldukça hizmet etmiştir.

- 2) Aynı şekilde, **yıl, cilt ve sayının verilmesi** eğiliminin de zaman içerisinde arttığı gözlenmektedir. Özellikle, birtakım dergilerde önceleri sadece cilt ya da sayı verilirken, artık bunların hepsi beraberce yazılmakta ve aynı bilgiler, iç kapakta da tekrarlanmaktadır.

- 3) Tıp dergilerindeki **yazı türü** de, giderek sadece araştırma ve olgu sunumuna dönüşmektedir. Derlemenin çok azaldığı izlenmektedir. Ayrıca dizine alınan derlemelerin de hakemlerden geçtiğini unutmamak gerekir.

Kurul, burada araştırma makaleleri sayısı ile derleme, çeviri ve olgu sunumu arasındaki belirtilen koşulu koymakla değinilen gelişmeyi hızlandırmıştır. Sonuçta, söz konusu kıstasın gereksindirdiği önlem, dergilerce, çevirilerin azaltılması yoluyla çözülmüştür. Artık dergilerde çeviriye hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Buna karşın derlemeler, önem verilmiş açısından yerini korumuş, ama derleme yazıları da daha çok Yayın Kurulu'nun gerekli gördüğü konularda ve belli bir uzmandan istenmek suretiyle yazılma yerine daha çok "yazdırıldıklarından", nitelik bakımından bir hayli gelişme göstermiştir. Bu değişim de toplam derleme sayısını oldukça azaltmıştır.

Genelleyici bir kavrayışla bakarsak, bu gelişme, yayın hayatına denetim ve ciddiyet getirmek açısından önemli bir adım olmuştur. Öte yandan aynı gelişme, daha fazla derginin "Index Medicus"a girmekte oluşunun altında yatan nedenlerden birisi olarak da görülebilir.

- 4) Eski tıp süreli yayınlarının bazılarında "üç aylık", "altı aylık" gibi derginin **yayın aralığı** düzenini gösteren ifadeler, büyük bir çoğunlukla bulunmamaktaydı. Kanımızca, belli bir yayın aralığı konulmakla birlikte düzenli yayınlanamayan dergilerin bir kısmı, bu bilgiyi vermekten kaçınıyorlardı. Türk Tıp Dizini Oluşturma Kurulu'nun, hem ortaya koyduğu ilgili kriter ve hem de "derginin, yayınlanacağı tarihten itibaren en geç 6 ay içerisinde ULAKBİM'e ulaştırılmış olması zorunluluğu" bu açıdan bir düzen getirmiş olacak ki, artık tıp dergilerinin yayın aralıkları, dergilerde ayrıca belirtilmektedir.

Aynı bağlamda zamanla olagelen bir diğer değişim de, dergilerin birleşik sayı çıkartmaktan kaçınmalarıdır. Birleşik sayı istenmemesi olgusu, kriterlere sonradan girmiştir. Ancak o tarihe kadar, birleşik sayı çıkarma alışkanlığı da oldukça azalmıştır.

- 5) Türk Tıp Dizini'ne giren dergilerin **yazışma bilgileri**, 1994'te çoğunlukla bulunmazken veya eksik, hatalı biçimlerde veriliyor iken, 2002'de %90 oranında tam olarak verilmeye başlanmıştır. Tabii bu açıdan, geçen süre içerisinde elektronik iletişimde meydana gelen değişikliklerin ortaya koyduğu gelişmenin de payı büyüktür.

- 6) Dergilerdeki **reklam alımları**, zaman içerisinde, reklam sayısı bakımından bir gerilemeye doğru yönelmiştir. Gerçi üniversite yayınları genellikle reklam almamaktadır; ancak, özel kişi veya gruplar tarafından çıkartılan dergilerle dernek yayınları, yayın hayatlarını sürdürmede reklamlardan oldukça yararlanmaktadırlar. Reklam sayısındaki göreceli azalmanın ötesinde reklamlar, giderek dergilerin fiziksel yapıları içerisinde toplu halde verilmeye başlanmakta ve örneğin derginin başında, ilk dörtte biri bittiğinde, ortasında, sonunda vb. gibi bir veya birkaç yerde bir araya getirilerek basılmaktadır. Söz konusu yoğunlaşma, önceki dergilerde daha azdı ve genellikle reklamlar her makalenin sonuna konuluyordu..

Tek tek ayrıca sayılmamış olmakla birlikte sayımı gerçekleştirirken edinilen izlenim, reklamlardaki genel azalmanın, ilaç firmalarının reklamlarındaki azalma ile oldukça iyi açıklanabileceği biçimindedir. Bu çerçevede ilaç firmalarının da reklamlarının azalması ile ilgili olarak dergi editörlerine açıklamalar yaptıkları ve gerekçe olarak, sık sık değişen ekonomik koşulları dile getirdikleri bilinmektedir.

- 7) Dergileri **yayımlayan kuruluşlar** ile ilgili olarak yapılan sayım kayıtlarına göre, dizine giren dergilerin önemli bir bölümü vakıflar tarafından çıkartılmaktadır. Ayrıca, 1994'ten bu yana, dernek ve vakıflarca çıkartılan dergilerin "hızlı" denilebilecek bir şekilde sayıca arttığı da görülmektedir.

Bu durumun özel bir nedeni olup olmadığını tahmin etmek zordur. Ancak, dergi editörleri ile zaman zaman yapılan görüşmeler, özellikle üniversite dergilerinin bütçe kısıtlamalarından çok etkilendiği izlenimini vermektedir. Gerçekten de inceleme döneminde, matbaa masrafları, emek, iletişim, dergiyi dağıtma veya gönderme harcamaları, yıldan yıla da oldukça değişen (yani kısa dönemde dahi önceden tahmin edilemeyen) oldukça büyük rakamlara erişebilmekteydi. Dolayısıyla, salt üniversite dergileri açısından böyle bir nedenin de önem kazanmış olması mümkündür.

Diğer taraftan, bilim dallarına göre dergi sayıları arasında izlenen farklılıkların zaman içerisinde artış göstermesi ile dergileri çıkartan kuruluş sayısı oranlarında vakıflar ve dernekler lehine bir artış olması durumu arasında da bir ilişki söz konusu olabilir.

- 8) Türk Tıp Dizini'ne giren **dergi adlarının kısaltmaları** hakkında az sayıda dergi tarafından belirgin tercihler kullanılmıştır. Özellikle yabancı veri tabanlarında kısa adlar kullanılmaktadır. Bunların dergilerce verilmiş olması gerekmektedir.

Diğer taraftan, bazı dergilerde dergi adı kısaltmalarının da yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, “SÜ Tıp Derg.” denildiğinde böylece işaret edilen derginin Selçuk Üniversitesi Tıp Dergisi olduğu kolayca anlaşılamamaktadır. Daha kötüsü, “AÜ Tıp Fak. Derg”.’in, Atatürk Üniversitesi’ne mi, yoksa Ankara Üniversitesi’ne mi ait olduğunu anlamak, hiç de kolay değildir.

Bu konuda zaman içerisinde meydana gelen gelişim, çok tatmin edici değildir. Hâlbuki dergi adı kısaltmaları yönünden başvurulabilecek ISO uluslararası standartları vardır. Ayrıca kısa ad saptama güçlükleri, ULAKBİM uzmanları ile dergi editörleri arasında gerçekleştirilebilecek bir dizi toplantılar ya da yazışmalar yoluyla kolayca çözülebilir. Bu açıdan Türk Tıp Dizini Oluşturma Kurulu, dergi yönetimleriyle işbirliği yaparak, Türk Tıp Dizini’ne giren dergiler için bir kısaltmalar listesinin ortaya konulmasını sağlayabilir.

- 9) Türk Tıp Dizini’ne giren dergilerdeki **Yayın Kurulları**’nın yapıları zaman içerisinde değişmiş ve derginin yayın kuruluna ayrılan köşesinde daha karmaşık bir anlatımla ifade edilmeye başlanmıştır. Eskiden bir yayın kurulu çoğu kez editör ve yardımcılarında oluşurken, şimdi yayın kadrolarındaki görevler ve dolayısıyla görevlilerin sıfatları çoğalmıştır. Biyoistatistikçi, dil danışmanı, yayın koordinatörü gibi unvanlar sıkça görülmekte, “inceleme kurulu” gibi yeni örgütsel oluşumlar göze çarpmaktadır. Bu gelişmeler, dergi yayıncılığında uzmanlaşmanın getirebileceği farklı işlevlere daha fazla önem verildiği biçiminde yorumlanabilir. O taktirde söz konusu durum, olumlu bir gelişme göstergesi olarak algılanabilir.
- 10) Tıp Dizini’ndeki dergilerin **basım yerleri** incelendiğinde, ilgili kurum ve kuruluşların daha çok bulundukları yerlerin Ankara ve İstanbul olduğu görülmektedir. Bu gözlemi yaparken, matbaaların çoğunluğunun özel firmalardan oluştuğu dikkat çekmiştir.

Dergilerde, gelişen teknolojiye paralel olarak, basım kalitesinin de yükseldiği izlenmektedir. Bu kalite artışında, özel matbaaların devlet matbaalarına göre daha önemli rol oynadığı görülmektedir.
- 11) Dergilerdeki ortalama **hakem sayıları** hakkında bilgi edinmek için yapılan gözlemler, aynı zamanda, yayın kurullarının bu konuda bir kavram kargaşası içerisinde bulunduklarını da ortaya koymuştur. Böylece örneğin, 4 makalelik, 25 sayfalık bir dergi içeriğinin incelenmesinde 100’den fazla hakemin görev almış bulunduğu izlenimi uyanmaktadır.

Açıkça anlaşılmaktadır ki, bazı dergiler, gelmiş geçmiş bütün hakemlerin listesini yayınlamakta, bazıları da ilk başta saptadıkları, geniş, fakat pek değişmeyen sayıdaki tüm hakem kadrolarını vermektedirler. O kadar ki, bazen bu listelerde hayatta olmayan hakemlerin de yer almaya devam ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, sadece bir kısım dergi o sayıda yayınlanan yazılar için kullanılan hakemleri sıraladıklarından, hakem adlarının verilisinde büyük bir standartsızlık ve kavram kargaşası yaşanmaktadır.

Böylece, ortalama hakem sayısı hakkında gerçekçi bir çıkarsama yapmak pek mümkün olamamıştır. Ancak söz konusu gözlem, başka bir gerçeği de göz önüne sermektedir. Hakem listesinin gelen makalelerin gereksinimlerine göre saptanması yerine baştan bir hakem kadrosunun tespit edilmeye çalışılması, birçok ve hakemlik yapmak için vakti olmadığı bilinen meşhur ismin de bu kadrolarda yer almasına neden olmaktadır. Bu durum, hakemlik işlevi kalitesinin düşmesine neden olabilir. Diğer taraftan yine bu durum, aynı kişilerin tümünden yararlanmaya mani değildir; örneğin bu “vakti az” olan kişiler, (varsa) “dergi danışma kurulları” gibi oluşumlarda yer alabilirler ve deneyimlerine dayanan oldukça faydalı görüş ve önerilerle dergilerin gelişmelerine katkıda bulunabilirler..

Bu bağlamda, eğer istenirse, şöyle bir çözüm yolu uygulanabilir. Bir bilim dalında hakem vasfını taşıyacak tüm kişilerin adları, Index Medicus terimlerini kullanarak alt ihtisaslaşma dallarına da bölünmek suretiyle, ihtiyaca uyan bir biçimde sınıflandırılmış, ayrıntılı bir liste haline getirilebilir ve dergiler, hakem seçiminde bu genel listeden yararlanabilir.

- 12) İlgili kriter uyarınca, Türk Tıp Dizini'ne giren dergiler **yıllık dizin** yayınlamak zorundadırlar. Aksi halde zaten dizine alınmazlar. Böylece, bu koşula uyulup uyulmadığı ile ilgili bir sayım yapmak, anlamsızdı. Ancak gözlenmektedir ki, yıllık dizinlerde imlâ hatalarından (dizinleme ilkelerinin uygulanması yönünden) ağır biçimsel hatalara kadar birçok yanlış bulunmaktadır. Anlaşılan yıllık dizin hazırlama, dergi yönetimlerine bir külfet gibi gelmekte ve dizin işi, bu konuda yeterince deneyimli olmayan kişilere yaptırılmaktadır. Bu durumun değişmesi gerekmektedir.

Birçok dergi, başlıklardan metinlere kadar imlâ hataları ile doludur. Bütün bu hataları önlemek için belki en iyi yol dergiyi, basılmadan önce bir de (bazı gelişmiş ülkelerin yayınevlerinde yapıldığı gibi) ayrı ve uzmanlaşmış bir düzeltmenler grubuna

denetletmektir. Tabii ki söz konusu durum, karşılanması gereken ufak bir maliyet yaratabilir. Ayrıca imlâ hatalarının düzeltilmesi için bilgisayar imlâ düzeltme programlarından da yararlanılabileceği açıktır. Asla olmaması gereken, bu konuda hiçbir şey yapmamaktır.

- 13) Makaleler için Türkçe ve İngilizce **anahtar sözcükler** verilmesi de, dergilerin dizinde yayınlanma koşullarından biridir. Aslında anahtar sözcüklerin seçilmesinde “serbest dizinleme” yeterli bulunmakta ve Komisyonca yazarların veya editörlerin bu açıdan herhangi bir tıp kavramsal dizinine başvurmaları istenmemektedir. Ancak, son zamanlarda dergilerde verilen anahtar sözcüklerin “MESH” sözcükleriyle gösterdikleri uyumun kendiliğinden artıyor olması, dikkat çekilecek olumlu gelişmelerden biridir.

Yeri gelmişken, şurasını da vurgulamak gerekir ki, dizindeki dergi makalelerinin zorunlu olarak hem Türkçe ve hem de İngilizce başlıkları bulunmasının büyük yararı vardır. Bu yaklaşım, makalelere uluslararası erişimde kolaylık sağlayarak, Türkiye’deki tıp bilgi birikiminin uluslararası kullanılabilirliğini arttıracak ve bu yolla dünya tıp enformasyon sistemine entegre olunmasını kolaylaştıracaktır.

- 14) Makalelerde, Türkçe öz verilmesi doğal kabul edildiğinden, **İngilizce öz bulunması** bir kriter zorunluluğu olarak getirilmiştir. Ne var ki, %5 kadar dergi Türkçe öz yayımlamamaktadır. TÜBİTAK dergileri ve birkaç üniversite dergisi yalnızca İngilizce öz vermektedir.

Öz yazma zorunluluğunun zaman içerisinde oluşturduğu en önemli değişim, öz yazma tekniğini yavaş yavaş geliştirmesi ve özlerin istenen 200 kelime dolayındaki boyutlara göre yazılmasının bir alışkanlık haline gelmesini sağlamaya başlamasıdır.

- 15) Bu arada, yapılan gözlemlerin, gereksizliğini ortaya koyduğu bir hususa işaret edelim.

Bazı dergi adları hem Türkçe, hem de İngilizce olarak verilmektedir. Dergiler, indekslere asıl adlarıyla girmekte olduklarından, böyle bir önlemin belirgin bir fayda sağlayamayacağına dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar İngilizce başlık, yabancılara o dergi hakkında onun neyle ilgili olduğuna dair bir ipucu veriyor olsa da bu durum, yabancı veri tabanlarına dergilerin iki ayrı adla girmelerine neden olduğu

için, tarama, belge sağlama ve atıf taramada sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

- 16) Son olarak, dergileri özellikleri açısından incelerken, ulaşılan aşağıdaki değişim gözlemlerine de yer vermek uygun olacaktır!

İnceleme sürecinde, tıp süreli yayıncılığındaki **basım kalitesi** çok yükselmiştir. Bunda, seçilen matbaaların kullandıkları yeni basım teknolojilerinin rolü oldukça büyüktür. Birçok dergide, kağıt kalitesinin yüksekliği, asitsiz kağıt kullanımı, temiz basım, nitelikli sayfa düzeni, ayrıca kapaktaki renk uyumu ve başarılı tasarım dikkati çekmektedir. Ne var ki, ciltlenme hususunda aynı övgüyü yinelemek zordur.

Nedensellikler Çerçevesinde Bazı Sonuçlar

Türk Tıp Dizini'nin ülkemiz tıp enformasyonunun kalitesine yaptığı en büyük katkı, "Dergilerin Türk Tıp Dizini'ne Alınma Kriterleri" çerçevesindeki bağlayıcı hükümler olmuştur. Bu kriterler sayesinde dergilerin yayın aralıkları düzene girmiş ve dergiler zamanında basılmaya başlamışlardır. Ayrıca, dergilerdeki hakem değerlendirme sistemlerinin belirlenen koşullara uyma zorunluluğu, araştırma makale sayısının tüm makalelerin en az %50'sini oluşturma koşulu, yıllık dizin hazırlama mecburiyeti, makalelere hem Türkçe hem de İngilizce başlık verilmesi gereği, makaleler için anahtar sözcükler saptama gerekliliği, Türk Tıp Yayıncılığı'na "standartlara uyma" kaygısı ve özenini getiren bir çığır açmıştır.

İnceleme süresi boyunca rahatça izlendiği üzere, eskiden beri çıkan dergilerde kapsamlı bir toparlanma görülürken, yayın hayatlarına yeni başlayan dergiler için de bu ölçütler, bir rehber niteliği taşımıştır. "Dergilerde hakem değerlendirme sisteminin bulunması ve hakem raporlarının Kurulca denetlenmesine olanak verecek biçimde saklanması" kriteri, önemli bir kalite yaptırımının gelişmesine neden olmuştur. Bu yaptırım uyarınca Türk Tıp Dizini Oluşturma Kurulu, ilgili yıl içerisinde rasgele seçimle hakem raporlarını denetlemektedir. Bu denetlemede sorun görülen hakem raporlarının ciddi olarak izlenmesi, dergilerdeki hakemlik müessesesinin de, gelişmiş ülkelere benzer şekilde ciddi platformlara çekilmesine neden olmaktadır.

Standartlaşma, seçim ölçütleri belirleme, yayın hayatını düzenlemekte ve aynı zamanda tıp araştırma yaşamında duplikasyonu da önlemektedir. Anahtar sözcüklerle dizinleme (indeksleme) yapılması, editörlük işlemleri esnasında makalelerin tekrar tekrar okunması, taramalarda aynı yazarın farklı başlıklarla farklı yerlerde aynı makaleyi yayınlama eyleminin yakalanabilmesi, dergi boyutundaki denetimin diğer editörlerle sağlanan bir işbirliği

yoluyla özendirilmiş ve genelleştirilmiş olması, yazarlara gerekli uyarıların yapılabilmesi gibi önlemlerle tekrarlar yok denecek kadar azaltılabilmektedir. Bu açıdan, Türk Tıp Dizini Oluşturma Kurulu, yayıncılık hayatına, yayın etiği bağlamında çok önemli katkılarda bulunmuş olmaktadır.

Buna ek olarak Kurul, uluslararası standartları yaygınlaştırmak amacıyla toplantılar düzenlemekte ve dergi editörlükleriyle doğrudan doğruya iletişimde bulunarak, özel uyarılarda da bulunmaktadır. Şüphesiz ki, böylesine çabalar, dergilerin niteliklerinin iyileştirilebilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Son olarak, şu genellemeyi göz önünde tutmakta fayda vardır! Sağlık Bilimleri dergileri için geçerli olan bu durumun anlatımları, diğer bilim alanları için de, ulusal dizinleme yapmak ve bunu yaparken dergilerin standartlarını ve kalitelerini yükseltmek anlamında öncü bir yaklaşımın nasıl gerçekleştirilebileceği ile ilgili geçerli olabilecek bir uygulamanın iyi bir örneğini vermektedir.